

केंद्रशासित प्रदेशातील विद्यार्थ्यांच्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास

प्रविण गणेशराव लोखंडे

संशोधक विद्यार्थी

(एम.ए) मराठी भाषा विभाग

Email: lokhandepravin38@gmail.com

प्रास्ताविक :

"शिक्षण हे वाघिणीचे दुध आहे आणि जो ते प्राशन करेलतो वाघासारखा गुरगुरल्याशिवाय राहणार नाही" असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यानी सांगितले होते .त्याचप्रमाणे मनुष्य प्राण्यातील पशूपन जाऊन मानवत्व निर्माण करणारी प्रक्रिया म्हणुन शिक्षण या प्रक्रियेकडे पहिजे जाते असे थोर समाजसेविका सावित्रीबाई फुले यांनी स्पष्ट केले आहे. खऱ्या अर्थाने शिक्षण हे मानवी जिवनाचे अविभाज्य घटक आहे. शिक्षण संस्थेद्वारे जे शिक्षण मिळते, त्याचा उपयोग व्यक्तींना समाजात चांगले जिवन जगण्यासाठी होतो. म्हणुन तेजस्वी शिक्षण व ओजस्वी समाज या दोन्ही बाबी परस्पराभिमुख आहे म्हणुन शिक्षणाचा अर्थ समजुन घेणे क्रमप्राप्त ठरते.

शिक्षणाचा अर्थ :

शिक्षणाचा शाब्दिक अर्थ - शिक्षणाचा इंग्रजी शब्द एज्युकेशन हा लॅटीन भाषेतील शब्दापासुन घेतलेला आहे शब्दशः अर्थाने एज्युकेशन म्हणजे आतुन बाहेरच्या बाजुने पुढे जाणे किंवा विकसीत होणे होय म्हणजेच व्यक्तीच्या अंगी असलेल्या सुप्तगुणांचा विकास होय. याचाच पुर्णार्थाने अर्थ म्हणजे शिक्षित करणे असा होतो.

संशोधनाची गरज :

शालेय जिवन जगत असतांना विद्यार्थ्यांना अनेक शैक्षणिक तसेच भाषिक समस्यांना सामोरे जावे लागते. त्यामुळे त्यांची शिक्षणातील गती कमी होते. शैक्षणिक प्रक्रिया निरस वाटायला लागते. आत्मविश्वास कमी होवून शालेय गळतीचे प्रमाण वाढते. अभ्यासात मागे पडल्यामुळे व निर्माण झालेल्या न्युनगंडामुळे विविध समस्यांचा सामना विद्यार्थ्यांना करावा लागतोया नकारात्मक मानसिकतेतुन सकारात्मक उभारी देवुन विद्यार्थ्यांना शालेय प्रवाहात टिकून ठेवण्यासाठी त्यांच्या शैक्षणीक समस्यांचा अभ्यास करून त्यावर उपाययोजना सुचविणे ही काळाची गरज आहे.

समस्या विधान :

केंद्रशासीत प्रदेश दादरा आणि नगर हवेली, दमण व दिव मधील खानवेल महसुली विभागातील जिल्हा पंचायत संचलीत प्राथमिक मराठी शाळा पारझाई या शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व भाषिक समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास.

संशोधन कार्यातील व्याख्या :

- I. विद्वेविना मतीगेली, मतीविना नीतीगेली, नीतीविना गतीगेली, गतीविना वित्त गेले, वित्तविना शुद्ध खचले, इतके अनर्थ एका अविद्वेने केले - महात्मा फुले

- II. व्यक्तीला पूर्ण अभिव्यक्त करणे म्हणजे शिक्षण - स्वामी विवेकानंद
- III. शिक्षण म्हणजे बालकाचे शरीर, मन व आत्मा या तिन्हीचा समतोल विकास होय - महात्मा गांधी
- IV. शिक्षण ही पवित्र संस्था आहे. शाळेत मने सुसंस्कृत होतात शाळा म्हणजे नागरिक तयार करण्याचे पवित्र क्षेत्र होय - डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर
- V. शिक्षणशिवाय तुमची मुले कधीही त्यांना येणाऱ्या आव्हानाना तोंड देऊ शकणार नाही त्यामुळे मुलांना शिक्षण देणे आणि त्यांनी देशासाठी भूमिका बजवावी हे स्पष्ट करणे फार महत्त्वाचे आहे - नेल्सन मंडेला
- VI. शिक्षणाने मानसात सर्जनशिलता येते. सर्जनशिलतेने तूमच्यात प्रगल्भ विचार येतात. विचाराने ज्ञान वाढते, आणि ज्ञानाने माणुस महान बनतो. - डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम
- VII. सर्वोच्च शिक्षण असे आहे जे केवळ आपल्याला माहिती देत नाही परंतु आपल्या जीवनास सर्व अस्तीत्वाशी सुसंवादी बनवते - रविंद्रनाथ टागोर

उद्दिष्टे :

प्राथमिक मराठी शाळा पारझाई येथील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व भाषिक समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास करणे तसेच वरील शिक्षण समस्यांवर उपाययोजना सुचवणे.

गृहितके :

१. शालेय जिवन जगत असतांना अनेक विद्यार्थी शिक्षणाबरोबरच इतर अनेक कौटूंबिक कामे करतात यामुळे विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी पुरेसा वेळ मिळत नाही.
२. ग्रामीण भागातील पालक वर्ग अर्थार्जनासाठी सतत कामात व्यस्त असल्यामुळे पाल्यांकडे त्यांचे दुर्लक्ष होते.
३. केंद्रशासीत प्रदेश दादरा नगर हवेली व दमण दिव मधील खानवेल महसुली विभागात स्थानिक वारली व कोकणी बोलीभाषा बोलली जाते परंतु गुजरात राज्य जवळच असल्याने येथे गुजराती भाषेचा प्रामुख्याने प्रभाव आढळतो व शाळेत प्रमाण मराठी भाषा शिकविली जाते त्यामुळे भाषिक समस्यांचा सामना विद्यार्थ्यांना करावा लागतो.
४. सतत स्थलांतर करणारे पालक आपल्या पाल्यांना शाळेत प्रवेश घेण्यासाठी व दैनंदिन शाळेत पाठविण्यासाठी उत्सुक नसतात.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :

हा संशोधन प्रकल्प खानवेल महसुली विभागातील जिल्हा पंचायत संचलीत, प्राथमिक मराठी शाळा पारझाई या शाळापुरता मर्यादीत आहे.

माहिती संकलनासाठी वापरलेली साधने :

प्रत्यक्ष मुलाखत, निरीक्षण आणि नोंदी

विश्लेषण :

फक्त वही पेन म्हणजे शिक्षण नव्हे, तर बुद्धीला सत्याकडे भावणेला मानुसकीकडे, शरीराला श्रमाकडे, नेण्याचा मार्ग म्हणजे शिक्षण होय. जसे जेवल्यानंतर होणारे समाधान तात्पुरते असते त्याउलट शिक्षणातून मिळणारी ज्ञानाची शिदोरी आयुष्याभर पुरते. पोटाची भुक भागवावीच पण एक पाऊल पुढे टाकून शिक्षण घेऊन मानसाने बुद्धीचीही भुक भागवणे काळाची गरज आहे खरं तर शिक्षण जर मानसाला मानसापासून दुर करणार असेल तर ते शिक्षण नव्हे. व्यक्तींमध्ये मुलभुत जाणीव निर्माण करून व्यक्तीत्वाचा विकास करणे हा शिक्षणाचा प्रमुख उद्देश आहे.

वर्तनातील अपेक्षित बदल म्हणजे शिक्षण होय बालकाचे ८ वर्षांपर्यंतचे वय, मेंदू विकासाच्या दृष्टीने खुप महत्वाचे आहे अशा वेळी बालकाच्या सर्वांगीण विकासाकडे प्रामुख्याने, जातीने लक्ष देणे अत्यंत आवश्यक आहे. परंतु नेमके या वेळी जर पालकांनी लक्ष दिले नाहीतर बालकांच्या विकासास ऋण परिणाम प्राप्त होईल तसेच नविन शिक्षण पध्दतीत सुयोग्य संस्कार, प्रबलन, स्पर्धात्मक कौतुक इ. यांना अनन्यसाधारण महत्त्व असल्याने पालकांचा त्यात समावेश असणे अपेक्षित आहे. त्यासाठी प्रथम त्यांच्या अडचणी दुर करणे आवश्यक आहे. पालकांनी जर योग्य वेळी आपल्या पाल्यांच्या आवडी निवडी लक्षात घेतल्या नाहीतर मुलांमध्ये कमी आत्मविश्वास, बुजरेपण, न्युनगंडाची भावणा निर्माण होवु शकते तसेच बालकाला उपजत लाभलेली बुद्धीमत्ता यांचा कल वेगळा असणे त्याचा शोध घेणेहे वयाच्या सातव्या, आठव्या वर्षापर्यंत शक्य आहे. ज्याला या बुद्धीमत्ता तिब्रतेने प्राप्त झालेले असतात त्या क्षेत्रात काम करण्याचा त्याचा कल असतो आणि त्यात त्याला गती व त्यात रसही प्राप्त होतो. याप्रमाणे सर्वच मुले विकासाच्या विविध टप्प्यामधुन अनुक्रमे जात असली तरीही त्यासाठी त्यांना विकास अनुरूप अनुभवांचा पुरवठा करावा लागतो. सोबतच वेगवेगळ्या टप्प्यावर असताना त्यांना द्यावयाचे अनुभव वेगवेगळे असावे लागतात. विकासाच्या अनुरूप अनुभवांचा योग्य पाठपुरावा करावा लागतो.

जिल्हा पंचायत संचलीत, प्राथमिक मराठी शाळा पारझाई या शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास करतांना असे दिसून आलेकी पालकांची आपल्या पाल्याबाबत असलेली शैक्षणिक समस्येची व उदासिनतेची अनेक कारणे आहेत प्रमुख कारणे पुढीलप्रमाणे-

१. अंधश्रद्धा व जुन्या रूढी परंपरांचा पगडा:

अजुनही अनेक पालक अंधश्रद्धा व जुन्या रूढी परंपरा यांना मानणारे आहे, मुलां-मुलींचे शक्यतो ते लहान वयातच विवाह करून टाकतात. यामुळे पुढील शैक्षणिक प्रगती त्यांची होत नाही. घरीही अंधश्रद्धा व जुन्या रूढी परंपरांचा पगडा असल्याकारणाने पोषक शैक्षणिक वातावरण तयार होत नाही. एखादा पाल्य आजारी पडल्यास त्याला दवाखान्यात नेण्याऐवजी भगत कडे दाखविले जाते त्यामुळे आजरपणात आनखी वाढ होते व बालक दैनंदिन शाळेत यामुळे येवू शकत नाही.

२. प्रगत शिक्षणाविषयी अनास्था:

प्रगत शैक्षणिक विचार, शिक्षणाचे महत्त्व अनेक पालकांना नसल्यामुळे पाल्यांच्या शिक्षणविषयी आवश्यक असणारी तळमळ पालकांमध्ये दिसून येत नाही घरात शैक्षणिक वातावरण नसल्यामुळे

विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व सर्वांगीण विकासात ते बाधा ठरते यामुळे विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती रोखली जाते.

३. व्यसनाधिनता व बेरोजगारी:

अनेक पाल्यांचे पालक बेरोगारीने त्रस्त असून सोबतच व्यसनाधीन असल्या कारणाने पाल्यांच्या शैक्षणिक विकासासाठी त्यांचे बिलकुल योगदान राहत नाही परीनामी बालक शैक्षणिक चळवळीतुन बाहेर पडतो. व त्याच्या संपूर्ण आयुष्याचे नुकसान होते. अनेक कुटूंबात व्यसनाधिनत वाढल्यामुळे मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीत बाधा निर्माण होते शैक्षणिक वातावरण घरी नसल्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये नैराश्य, न्युनगंडता, आत्मविश्वासाची कमतरता, परिणामी शैक्षणिक विकास खुंटला जाऊन अपयशाकडे किंवा शिक्षण सोडण्याकडे कल वाढतो.

४. प्रगत माहिती तंत्रज्ञानाचा अभाव:

दैनंदिन जीवन जगत असताना माहिती तंत्रज्ञानाच्या अभावामुळे जगाच्या तुलनेत निश्चितच काही पालक वर्ग मागे पडतात नविन विविध तंत्रज्ञानाचा योग्य वापर करून जिवनमान सुलभ करता येते ही संकल्पणाच तंत्रज्ञानाच्या अभावामुळे सत्यात उरत नाही पालकांमध्ये ज्ञानाचा अभाव असल्याने पाल्यांसाठी ते प्रभावी शैक्षणिक वातावरणाची निर्माती घरी करू शकत नाहीत त्यामुळे विद्यार्थ्यांना बाहेरील जगाशी तोंड देतांना अनेक समस्या भेडसावतात.

५. बिघडलेले कौटुंबिक वातावरण:

बहुपत्नीत्व, व्यसन, अल्प रोजगार, स्वच्छतेचा अभाव, कौटुंबिक वाद, निरक्षरता, जाणिव जागृतीचा अभाव, पायाभुत सोई सुविधांची कमतरता इ. अनेक कारणामुळे पालकांचे घरगुती कौटुंबिक संबध तसेच वातावरण तणावग्रस्त असते त्याचा कळत नकळतपणे परिणाम पाल्यांच्या शैक्षणिक विकासावर होतो व शैक्षणिक विकास हवा तसा होत नाही.

निष्कर्ष :

बालकांच्या सर्वांगीण विकासात गुरुवर्याबरोबरच पालकांचाही खुप मोठा वाटा असतो. आई-वडीलांच्या योग्य संस्कारांचा परिणाम विद्यार्थीवर होत असतो. बालकाची जडणघडण ही शाळेबरोबरच, सामाजिक वातावरणात व घरगुती वातावरणात प्रामुख्याने होत असते. पालकांच्या बोलण्यांचा, वागण्याचा, विचाराचा, राहणीमानाचा अनपेक्षित परिणाम बालकांवर होत असतो.

पाल्यांच्या शिक्षणात आपली असणारी भूमिका ही बहुतांश पालकांना माहिती नसते. तर काही पालक परिस्थितीने गांजलेले निरक्षर, व्यसणी, आर्थिकदृष्ट्या मागासलेले इ. अनेक समस्यांनी ग्रस्त असतात याचा अनपेक्षित वाईट परिणाम बालकांवर होतो. विद्यार्थ्यांच्या शारिरीक, मानसीक विकासासह सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या अनेक गोष्टी

पालक देऊ शकत नाहीत्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक विकासात ऋण परिणाम जाणवतो.

संदर्भ साहित्य :

- १) डॉ. सुरेश मेश्राम, प्रात्यक्षित सामाजिक संशोधन, मातृसेवा प्रकाशन नागपुर.

- २) डॉ. जयश्री महाजन, प्रा.सागर बडगे, आदिवासी समाज संस्कृती आणि आरोग्य अथर्व पब्लिकेशन जळगाव.
- ३) डॉ. सुधाकर जाधव, भारतातील आदिवासी समाज, चिन्मय प्रकाशन औरंगाबाद.
- ४) डॉ. सुधाकर जाधव, समाजशास्त्रीय मुलभुत संकल्पना, प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव.
- ५) आदिवास ते अग्रक्रम, लोकराज्य मासिक (ऑगस्ट २०१६) महाराष्ट्र राज्य.
- ६) डॉ. भगवान राजपुत, पालघर जिल्हा आदिवासी समाज, लोकजीवन व लोकसाहित्य, अथर्व पब्लिकेशन धुळे.

